

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ІМЕНІ М.П.ДРАГОМАНОВА

АФУЗОВА ГАННА ВАЛЕРІЇВНА

УДК 159.922.76(043.3)

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ СПРЯМОВАНOSTІ
МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА НА КОРЕКЦІЙНУ ПІДТРИМКУ ДІТЕЙ З
ПСИХОФІЗИЧНИМИ ВАДАМИ**

19.00.08 – спеціальна психологія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня

кандидата психологічних наук

Київ-2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат психологічних наук, професор
Огороднійчук Зоя Василівна,
Національний педагогічний університет імені
М.П. Драгоманова, Інститут корекційної
педагогіки та психології, професор кафедри
спеціальної психології та медицини.

Офіційні опоненти – доктор психологічних наук, професор
Хохліна Олена Петрівна, Київський
національний університет внутрішніх справ,
Навчально-науковий інститут права та
психології, факультет правового забезпечення
підприємницької діяльності та психології,
завідувач кафедри психологічних дисциплін;

кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник,
Сухіна Ірина Вячеславівна,
Інститут спеціальної педагогіки НАПН
України, завідувач лабораторії діагностики і
психічного розвитку.

Захист відбудеться «30» червня 2010 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.14 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ-01, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (01601, м. Київ-01, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано «28» травня 2010 р.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

С.В. Федоренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. В національній доктрині розвитку освіти серед основних напрямів її подальшого удосконалення особлива увага приділяється постійному підвищенню якості освіти, оновленню її змісту та форм організації навчально-виховного процесу, розвитку системи безперервної освіти та навчання протягом життя. Українська система навчання і виховання осіб з особливостями психофізичного розвитку перебуває на тому етапі еволюції, який визначається як перехідний від визнання рівних прав до надання рівних можливостей, від інституалізації до інтеграції. Через низьку соціальну захищеність населення України, зниження рівня якості життя та в зв'язку зі складною екологічною ситуацією, низьким рівнем медичного обслуговування громадян у нашій країні стрімко зростає кількість дітей з обмеженими психофізичними можливостями. Основним завданням сучасної науки є сприяння повноцінній соціальній адаптації таких дітей, інтеграції їх у суспільство шляхом впровадження системи інклюзивного навчання.

Перші кроки в реалізації соціальних і психолого-педагогічних завдань сучасного етапу розвитку спеціальної освіти зроблені у нашій країні в 90-ті роки ХХ століття, коли Україна стала незалежною суверенною демократичною державою та обрала шлях інтеграції в європейське і світове співтовариство. Сьогодні інтенсивно розширюється практика інтегрованого навчання дітей з порушеннями розвитку різних нозологічних категорій у загальноосвітніх школах разом з дітьми, розвиток яких відповідає нормі, та активізуються наукові дослідження в цьому напрямку. Відповідно, у цьому складному процесі дитині з порушеннями психофізичного розвитку життєво необхідною є психокорекційна підтримка з боку освіченого фахівця. Тривалий час у системі спеціальної освіти України психологічна допомога людям з обмеженими психофізичними можливостями надавалася фахівцями, які часто не мали відповідної спеціальної професійної підготовки. Зрозуміло, що це впливало на якість і ефективність навчально-корекційного процесу. Система спеціальних освітніх закладів та реабілітаційних центрів України вимагає від вищих навчальних закладів підготовки висококваліфікованих і конкурентоспроможних фахівців для роботи з дітьми, які мають психофізичні порушення.

Під час надання корекційної підтримки дітям з обмеженими психофізичними можливостями чітко актуалізується стимулююча функція професійної спрямованості, яка забезпечує професійно-особистісну стійкість незалежно від негативного впливу зовнішніх факторів, а також визначається її провідна роль у підготовці психологів для роботи з вищезазначеною категорією дітей. Спрямованість є найважливішим компонентом внутрішньої психологічної структури особистості, який певним чином обумовлює усі дії і вчинки людини, способи прояву усіх інших її психічних властивостей та якостей. Під спрямованістю розуміється система спонук, які визначають як

вибірковість ставлень особистості до оточуючого світу, так і об'єкти, на які спрямована її активність.

Професійна спрямованість особистості виявляється в її ставленні до професійної діяльності та передбачає розуміння й внутрішнє прийняття цілей і завдань цієї діяльності, виражає інтереси, ідеали, установки, переконання, погляди, які її характеризують. При цьому саме студентський вік виступає як найбільш значущий для професійного становлення особистості. В цей період потреби, інтереси, ціннісні орієнтації набувають якісно нового змісту в особистісному зростанні майбутнього фахівця.

Підвищення ролі та статусу фахівців у галузі спеціальної психології в сучасних умовах багато в чому визначається рівнем їх професійної спрямованості та компетентності. Це, в свою чергу, пояснює необхідність вдосконалення системи підготовки фахівців у галузі спеціальної психології з метою зміни рівня їх професійної спрямованості, що позитивно впливатиме на якість їх майбутньої професійної діяльності з корекційної підтримки вищезазначеної категорії дітей у освітньо-реабілітаційних закладах. Вибір теми дослідження – „Психологічні особливості професійної спрямованості майбутнього психолога на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами” – зумовлений як завданням реформування освіти в напрямку гуманітаризації та гуманізації з метою всебічного гармонійного розвитку особистості, так і потребою удосконалення системи підготовки майбутнього психолога в зв'язку з недостатньо розробленою проблемою його професійної спрямованості на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалось у межах комплексної науково-дослідної теми кафедри спеціальної психології та медицини Інституту корекційної педагогіки та психології НПУ імені М.П.Драгоманова “Медико-психологічні основи підготовки майбутніх корекційних педагогів і психологів” наукового напрямку “Зміст освіти, форми, методи й засоби фахової підготовки вчителів”. Тема дисертації затверджена Вченою Радою НПУ імені М.П.Драгоманова (протокол № 12 від 29.05.2008 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 7 від 30.09.2008 р.).

Мета дослідження – теоретичне обґрунтування та експериментальне дослідження психологічних особливостей професійної спрямованості майбутніх психологів на корекційну підтримку дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Завдання дослідження:

– провести теоретичний аналіз психолого-педагогічних досліджень з проблеми спрямованості особистості, визначити сутність, структуру та рівні професійної спрямованості майбутнього фахівця у галузі спеціальної психології;

- розробити і науково обґрунтувати методика дослідження професійної спрямованості, визначити психологічні особливості професійної спрямованості на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами;
- на основі результатів дослідження розробити та обґрунтувати зміст, засоби та методи психологічного забезпечення процесу формування професійної спрямованості майбутніх фахівців у галузі спеціальної психології.

Об'єктом дослідження виступає професійна спрямованість як психологічна складова процесу підготовки фахівців у галузі спеціальної психології.

Предмет дослідження – психологічні особливості професійної спрямованості майбутнього психолога на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами.

Методи дослідження. Для розв'язання визначених завдань була розроблена методика дослідження, реалізація якої передбачала використання комплексу методів: бібліографічний метод – аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми професійної спрямованості дозволив розглянути теоретичні основи розуміння предмету дослідження; загальнонаукові методи теоретичного дослідження, які дозволили порівняти, систематизувати та узагальнити науково-теоретичні та експериментальні дані; емпіричні методи – спостереження, експеримент, психодіагностичні методики, за допомогою яких визначались показники та рівні сформованості професійної спрямованості у студентів; самозвіти, контент-аналіз, методи математичної статистики та порівняльного аналізу експериментальних даних.

Організація та експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота виконувалась на базі Інституту корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Дослідження проводилось упродовж 2005 – 2009 років. Вибірка досліджуваних – 200 осіб (студентів I-IV курсів спеціальностей „Психологія (спеціальна)”, „Логопедія і практична (спеціальна) психологія”, „Сурдопедагогіка і практична (спеціальна) психологія”, „Тифлопедагогіка і практична (спеціальна) психологія”).

На першому етапі (2005-2006 рр.) вивчалася та аналізувалася наукова література з обраної проблеми; було сформульовано об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження; розроблено програму і визначено методи дослідження, проведено констатувальний експеримент з метою вивчення стану проблеми в Інституті корекційної педагогіки та психології для визначення напрямків подальшої дослідницької роботи.

На другому етапі (2006-2008 рр.) проводився кількісний та якісний аналіз отриманих результатів констатувального експерименту і на цій основі розроблялася програма організації та проведення формувального експерименту; апробовувалася програма розвитку професійної спрямованості у студентів спеціальності „Психологія (спеціальна)”.

Третій етап (2008-2009 рр.) був присвячений продовженню реалізації програми психологічного супроводу розвитку професійної спрямованості майбутніх спеціальних психологів на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами, аналізу та узагальненню результатів експериментальної роботи з реалізації вищевказаної програми; формулюванню загальних висновків.

Методологічною основою дослідження є положення про єдність теоретичного і емпіричного, системного і особистісного, біологічного і соціального, діяльнісного та культурологічного у розвитку особистості; принцип детермінізму, принцип вивчення психічних явищ в розвитку, принцип єдності психіки і діяльності, системно-структурний принцип, методологічні засади особистісно орієнтованої освіти, а також сукупність психолого-педагогічних підходів до організації та проведення психологічних досліджень.

Теоретичну основу дослідження становлять концептуальні положення щодо: природи та сутності розвитку особистості (Г.О.Балл, І.С.Булах, Г.С.Костюк, С.Д.Максименко, С.Л.Рубінштейн, Т.С.Яценко); розвитку особистості в процесі діяльності (Б.Г.Ананьєв, О.Г.Асмолов, О.М.Леонтьєв, С.Д.Максименко, С.Л.Рубінштейн); наукових уявлень про особистість як суб'єкт професійної діяльності (К.О.Альбуханова-Славська, Г.С.Костюк, С.Д.Максименко, В.А.Семиченко та ін.); теорії особистісно-орієнтованої підготовки (І.Д.Бех, В.В.Рибалка, І.С.Якиманська); психолого-педагогічних проблем розвитку дітей з психофізичними вадами та проблем інтеграції й соціалізації осіб з порушеннями психофізичного розвитку у суспільство (І.Д.Бех, В.І.Бондар, В.В.Засенко, І.І.Мамайчук, В.М.Синьов, Є.П.Синьова, В.В.Тарасун, Л.І.Фомічова, О.П.Хохліна, Л.М.Шипіцина, М.К.Шеремет та ін.); професійної підготовки фахівців у галузі дефектології (М.З.Кот, С.П.Миронова, Ю.В.Пінчук, Л.М.Руденко та ін.); діагностики якостей особистості у зіставленні з вимогами професійної діяльності (Б.В.Кулагін, О.Л.Музика, Б.О.Федоришин та ін.); прогнозування професійної діяльності майбутнього фахівця (О.С.Латій, М.В.Молоканов, Л.П.Овсянецька та ін.); характеристик особистості практичного психолога (Н.Н.Амінов, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук, В.Г.Панок, Н.І.Пов'якель, Н.В.Чепелева та ін.).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- *вперше* досліджено проблему професійної спрямованості майбутнього психолога (спеціального); визначено та обґрунтовано психологічні особливості професійної спрямованості майбутніх спеціальних психологів на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами;
- *теоретично обґрунтовано* комплексну програму психодіагностики професійної спрямованості на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами абітурієнтів і майбутніх спеціальних психологів;
- *розроблено* програму, в якій визначено зміст, засоби та методи психологічного забезпечення процесу формування психологічної

спрямованості майбутнього спеціального психолога на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами на всіх етапах навчання у ВНЗ.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці комплексної програми психодіагностики професійної спрямованості абітурієнтів на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами, застосуванні її та наданні абітурієнтам на цій основі профорієнтаційної допомоги з метою оптимізації особистісного і професійного самовизначення; у розробці методичних рекомендацій щодо психологічного забезпечення процесу формування професійної спрямованості майбутніх психологів на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами; в організації просвітницької та консультативної допомоги студентам у самовиявленні та саморозвитку комплексу професійно значущих якостей у ході навчання.

Розроблена комплексна програма психодіагностики сприятиме підвищенню якості профвідбору абітурієнтів на навчання за умови її використання працівниками приймальних комісій у вищих навчальних закладах освіти та викладачами в навчально-виховному процесі. Методичні рекомендації щодо психологічного забезпечення процесу формування професійної спрямованості майбутніх психологів можуть використовуватися кураторами академічних груп, керівниками практикою та науковою діяльністю студентів, шкільними психологами (з метою профінформації під час профорієнтаційної роботи із старшокласниками).

Особистий внесок автора у працях, опублікованих у співавторстві, полягає у теоретичному дослідженні проблем психології осіб з затримкою психічного розвитку в Україні [5]; у розробці та впровадженні змістових модулів, спрямованих на розвиток професійної спрямованості студентів – майбутніх психологів на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами, у систему інноваційних технологій вдосконалення вузівської професійної підготовки фахівців у галузі спеціальної психології [6]; у постановці проблеми, її теоретичному аналізі та визначенні високого рівня професійної спрямованості особистості [9].

Надійність і вірогідність наукових положень, висновків і рекомендацій дослідження забезпечувались різнобічним теоретичним аналізом досліджуваної проблеми, методологічним обґрунтуванням вихідних положень, репрезентативністю вибірки досліджуваних, використанням комплексу взаємодоповнюючих методів дослідження, які є адекватними меті та завданням; обґрунтованим поєднанням якісного й кількісного аналізу отриманих емпіричних даних; застосуванням методів математичної статистики із використанням сучасних програм обробки даних.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження апробовано на: II Міжнародних Драгоманівських читаннях, присвячених 165-й річниці від дня народження М.П. Драгоманова (2006 р., Київ); Міжнародній науково-практичній конференції „Сучасні підходи до організації роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку” (2006 р., Кам’янець-Подільський); X

Всеукраїнській науково-практичній конференції „Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість” (2007 р., Київ); Міжнародній науково-практичній конференції „Тенденції розвитку корекційної освіти в Україні” (2008 р., Київ); Всеукраїнській науковій конференції „Смисловий простір та розвиток особистості” (2009 р., Донецьк). Основні теоретичні та практичні положення дисертації доповідалися й обговорювалися на розширених засіданнях кафедри спеціальної психології та медицини Інституту корекційної педагогіки та психології НПУ імені М.П.Драгоманова, наукових звітних конференціях НПУ імені М. П. Драгоманова. Результати дослідження апробовано також у навчальних курсах “Вступ до спеціальності „Спеціальна психологія” та психологічна деонтологія”, „Психологія сім’ї”, “Профорієнтація і профвідбір”, “Олігофренопсихологія”, “Психологічна реабілітація”, „Корекційна андрагогіка” (акт про впровадження №82/09 від 10.12.09 р.).

Публікації. Основний зміст дисертації відображено у 9 публікаціях автора, з них 4 одноосібні статті, надруковані у фахових виданнях ВАК України.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел з 207 найменувань, додатків. Загальний обсяг дисертаційного дослідження 191 сторінка. Основний зміст дисертації викладено на 165 сторінках. У роботі 17 таблиць, 10 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовано актуальність проблеми, визначено мету, завдання, об’єкт, предмет дослідження; вказано методологічні та теоретичні основи, методи дослідження. Висвітлено наукову новизну, практичне значення роботи. Наведено відомості про особистий внесок автора, апробацію результатів дослідження та структуру дисертації.

У першому розділі – “Теоретичний аналіз проблеми професійної спрямованості психолога на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами в психолого-педагогічній літературі” – подано результати теоретичного аналізу щодо ролі та місця феномена спрямованості в професійній діяльності особистості. Особливий наголос робиться на розкритті змісту, структури професійної спрямованості особистості та рівнях її сформованості в студентському віці; а також на особливостях корекційної підтримки в контексті психологічної допомоги дітям з психофізичними вадами.

На основі аналізу наукової літератури з’ясовано, що у сучасній психології проблема спрямованості розглядається переважно в контексті двох глобальних наукових підходів: особистісного та діяльнісного. З позицій представників особистісного підходу (А.Г.Асмолов, І.Д.Бех, І.С.Булах, Г.С.Костюк, С.Д.Максименко, В.С.Мерлін, К.К.Платонов та ін.) спрямованість розглядається як система відношень, які формуються і розвиваються у процесі соціально-психологічного розвитку людини, і відображаються у ставленнях до себе, до інших, до оточуючого світу тощо. Ці відношення у структурі

спрямованості особистості перебувають в ієрархічній залежності за ціннісно-змістовою ознакою. Спрямованість виступає основою особистості, визначає її соціально-психологічну характеристику, підпорядковує собі усі форми активності людини і сприяє саморегуляції та самореалізації. Прихильники діяльнісного підходу вбачають у спрямованості систему мотивів, які детермінують виконання певного виду діяльності (Л.І.Божович, О.М.Леонт'єв, С.Л.Рубінштейн, В.А.Семиченко, В.Д.Шадриков та ін.). Слід зазначити, що особистісний і діяльнісний підходи не виключають один одного, оскільки у вирішенні специфічних проблем спрямованості вони часто об'єднуються. Внаслідок цього більшість науковців (А.Г.Губайдулліна, Е.Ф.Зеєр, Б.Ф.Ломов, Л.М.Мітіна, О.І.Москалюк, В.В.Рибалка, В.А.Семиченко, В.О.Сластьонін, С.В.Яремчук та ін.) виокремлюють у структурі спрямованості особистісну (яка включає в себе потреби, бажання, інтереси, ідеали, переконання, світогляд, рівень домагань, самооцінку, ціннісні орієнтації людини) і процесуальну (активність у оволодінні певним видом діяльності, потреба набувати та поповнювати знання з певної галузі, потреба самопізнання і саморозвитку у певному виді діяльності, позитивне ставлення до неї) складові.

З вищесказаного випливає, що спрямованість особистості виступає основою і багатогранною властивістю особистості, яка об'єднує ті внутрішні психологічні умови, які детермінують соціальну активність людини, і нерозривно пов'язана з участю людини в соціальних процесах.

Професійна спрямованість розглядається як прояв загальної спрямованості особистості у діяльності. Професійну спрямованість особистості протягом останніх років досліджували багато психологів і педагогів (О.А.Андрєєва, А.Г.Губайдулліна, Т.Д.Дубровицька, О.І.Москалюк, В.П.Потіха, Й.А.Шамес, Г.А.Шищенко, С.В.Яремчук та ін.), але складність цієї проблеми обумовлена відсутністю єдиного погляду на розуміння сутності професійної спрямованості.

З психологічної точки зору, професійна спрямованість розглядається як провідна, інтегральна, соціально обумовлена властивість особистості і найчастіше виступає як вибіркоче позитивне ставлення до професії (С.А.Зімічева, А.П.Сейтешев, В.А.Семиченко, В.О.Сластьонін та ін.); особливий вид ставлень: до професії, до себе як фахівця (С.Х.Асадулліна, В.Г.Маралов, Т.П.Маралова, А.С.Назирів та ін.); інтерес і схильність до професії (Т.С.Деркач, Н.В.Кузьміна, С.П.Крягжде); система мотивів переваги професії (Л.І.Божович, О.М.Леонт'єв, В.П.Потіха, Н.Ю.Ткачова та ін.); особиста спрямованість на застосування своїх знань, досвіду, здібностей в галузі обраної спеціальності (М.І.Дяченко, Л.А.Кандибович та ін.); специфічний тип ціннісних орієнтацій (Г.А.Томілова); установки на даний вид діяльності (А.М.Кухарчук) або як сукупність декількох з вищевказаних ознак (Е.Ф.Зеєр, Л.М.Мітіна, О.І.Щербаков та ін.).

Підсумовуючи результати теоретичного аналізу літературних джерел, під професійною спрямованістю ми розуміємо психологічну готовність особистості до обраної професійної діяльності, що виражається в пізнавальному інтересі, потребах, ціннісних орієнтаціях, переконаннях, світогляді, професійних намірах і професійних уявленнях.

В психологічній літературі існують певні розбіжності щодо структурних компонентів професійної спрямованості, оскільки вона містить у собі два аспекти: по-перше, це характерні особливості власне спрямованості особистості; по-друге – характеристика, пов'язана з професійною діяльністю та професіоналізацією. Дослідженням структури професійної спрямованості займалися багато науковців, більшість з яких вважають її центральним компонентом мотиваційні тенденції (Г.С.Костюк, Б.Ф.Ломов, В.П.Парамзін, А.П.Сейтешев, М.К.Степаненков, П.А.Шавір та ін.), але значна кількість психологів не обмежуються лише системою спонук у визначенні складових компонентів такого складного явища як професійна спрямованість (Ю.В.Андреєва, А.Г.Губайдулліна, Н.Д.Левітов, В.С.Люлька, О.І.Москалюк, В.П.Потіха, Т.І.Руднева, Т.В.Скрипченко, С.В.Яремчук та ін.).

Грунтуючись на результатах проведеного теоретичного аналізу наукових першоджерел, ми розглядаємо структуру професійної спрямованості як поєднання трьох компонентів: мотиваційно-цільового, представленого вектором „мотив – ціль”; емотивно-гностичного, представленого чуттєво-інформаційними утвореннями; регулятивного, що утворюється вольовою і контрольно-оцінною складовими.

В залежності від ступеня відповідності домінуючого мотиву переваги професії її об'єктивному змісту традиційно розрізняють три рівні професійної спрямованості: високий, середній і низький. У разі, коли професійна спрямованість взагалі відсутня або знаходиться на стадії початкового формування, слід говорити про її несформованість. Враховуючи трикомпонентність структури професійної спрямованості на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами, слід зазначити, що усі компоненти професійної спрямованості майбутніх психологів також можуть знаходитися на різному рівні сформованості.

Провідне місце в системі психологічної допомоги дітям з психофізичними вадами, особливо в умовах переходу сучасної спеціальної освіти до інтегрованого та інклюзивного навчання осіб з обмеженими психофізичними можливостями займає психокорекційна підтримка. Ефективність психокорекційної підтримки залежатиме від психологічної готовності майбутніх психологів до професійної взаємодії із зазначеною категорією осіб. Безпосередніми завданнями психологічної корекційної підтримки дітей з психофізичними вадами в першу чергу є їх психосоціальна адаптація. Не менш важливою є також психологічна підтримка сімей, які виховують таких дітей,

особливо на етапі інтеграції дитини з обмеженими психофізичними можливостями шляхом інклюзії у коло однолітків з нормальним рівнем розвитку.

Під час надання корекційної підтримки дітям з психофізичними вадами чітко актуалізується стимулююча функція професійної спрямованості, яка забезпечує професійно-особистісну стійкість незалежно від негативного впливу зовнішніх факторів, а також визначається її провідна роль у підготовці психологів для роботи з вищезазначеною категорією дітей.

У другому розділі – “Емпіричне дослідження психологічних особливостей професійної спрямованості майбутніх психологів на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами” – описано специфіку емпіричного дослідження особливостей професійної спрямованості майбутніх психологів на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами. У розділі представлено кваліфікаційну характеристику підготовки майбутнього спеціального психолога, описано методи та методики вивчення психологічних особливостей професійної спрямованості на корекційну підтримку; описано організацію дослідження, а також проаналізовано результати емпіричних досліджень.

Внутрішньосистемні взаємозв'язки між мотиваційно-цільовим, емотивно-гностичним та регулятивним компонентами професійної спрямованості дозволяють виокремити детермінанти, за допомогою яких можна охарактеризувати специфіку її становлення. Мотиваційно-цільовий компонент представлений домінуючими мотивами вибору та оволодіння професією, їх стійкістю; сформованістю гуманістичної спрямованості; смисложиттєвими орієнтаціями особистості та наявністю особистісного професійного плану.

Емотивно-гностичний компонент професійної спрямованості майбутніх спеціальних психологів на корекційну підтримку дітей з обмеженими психофізичними можливостями детермінується уявленнями про майбутню професійну діяльність, її вимоги до особистості фахівця; ставленням до майбутньої професії, до процесу оволодіння нею; наявністю професійної ідентифікації; емпатійністю, толерантністю, альтруїзмом, атракцією; професійною рефлексією.

Регулятивний компонент професійної спрямованості майбутніх психологів на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами обумовлює формування і розвиток професійної самооцінки; професійного самозбереження; професійного прогнозування та антиципації, а також механізмів фасилітації та почуття відповідальності за результати власної професійної діяльності.

Для дослідження визначених детермінант було розроблено спеціальну методику. Так, для визначення рівня професійної спрямованості на момент вступу до вищого навчального закладу нами було розроблено методику, яка включала в себе два тести, бесіду та методику вивчення статусів професійної ідентичності (А.А.Азбель). Досліджуючи мотиваційно-цільовий компонент

професійної спрямованості майбутніх спеціальних психологів, ми використали такі методики: тест-опитувальник „Мотивація навчальної діяльності” (Т.І.Ільїна) з метою вивчення провідних мотивів професійно-навчальної діяльності; тест-опитувальник для дослідження мотиваційно-сміслових утворень особистості студентів (Ю.М.Орлов, Б.А.Сосновський); а також метод аналізу продуктів діяльності – твір „Чому я обрав професію спеціального психолога” для визначення мотивів вибору професії спеціального психолога.

Емотивно-гностичний компонент професійної спрямованості на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами ми вивчали за допомогою: тесту кольорових ставлень (Є.Ф.Бажин, А.М.Еткінд) для визначення емоційного ставлення майбутніх фахівців до обраної професійної діяльності, до дітей з вадами психофізичного розвитку, до себе як спеціального психолога; методики діагностики комунікативної установки (В.В. Бойко), метою якої було вивчення рівня загальної комунікативної толерантності, що дає можливість простежити тенденції ставлення до людей в цілому, обумовлені життєвим досвідом, установками, рисами характеру, моральними принципами, станом психічного здоров'я особистості; модифікованого теста-опитувальника для дослідження емпатійних тенденцій (А.Мехрабян, Н.Епштейн), а також авторської комплексної анкети „Моя майбутня професія”, яка мала на меті визначити рівень сформованості уявлень про особливості майбутньої професії спеціального психолога, обізнаності з завданнями професійної діяльності фахівця в даній галузі, з критеріями його професіоналізму, з актуальними і прогнозованими на майбутнє проблемами майбутньої професії, а також ступінь задоволеності обраним фахом та бажання професійно самовдосконалюватися у галузі спеціальної психології.

Для вивчення детермінант регулятивного компоненту професійної спрямованості на корекційну підтримку дітей з порушеннями психофізичного розвитку ми обрали такі методики: методику вивчення професійної самооцінки за допомогою ранжування, методику багатофакторного дослідження особистості (16PF – опитувальник Р.Кеттелла) для дослідження професійно важливих індивідуально-психологічних особливостей особистості, пов'язаних з регуляцією професійної діяльності; аналіз продуктів діяльності методом контент-аналізу (твір „Мої професійні плани”) з метою з'ясування здатності до професійного прогнозування.

На основі отриманих результатів ми визначили, що на момент вступу у педагогічний вищий навчальний заклад на спеціальність „Психологія (спеціальна)”, значна частина абітурієнтів (приблизно 48%) не є спрямованими на роботу з дітьми, які мають психофізичні вади, що вказує на недостатню обізнаність з особливостями обраної професійної діяльності, на відсутність психологічної готовності до взаємодії з даною категорією осіб та небажання працювати з ними у майбутньому. Тому одним із наших завдань було

підвищення рівня професійної спрямованості майбутніх спеціальних психологів.

У структурі професійної спрямованості майбутніх спеціальних психологів переважає вмотивованість не на процес психологічної допомоги дітям з психофізичними вадами, а на саморозвиток в рамках психологічної професії та на отримання вищої освіти. З'ясувалося, що провідним мотивом вибору психологічної професії у 55% студентів виявився пізнавальний інтерес, на другому місці – утилітарні мотиви, які виявлено у 19% майбутніх спеціальних психологів. Разом з цим 15% молоді обрало галузь спеціальної психології через суспільну значущість майбутньої професії, 7% студентів обрали майбутню професійну діяльність за прикладом авторитетних дорослих або через особисту взаємодію з особами, які мають психофізичні вади; а 4% досліджуваних вбачають у майбутньому фаху можливість вирішення власних проблем. Отримані результати є показником актуальності проблеми професійної придатності фахівців у галузі спеціальної психології та ефективності їх майбутньої діяльності, спрямованої на надання психокорекційної підтримки особам з психофізичними вадами, а також свідчать про наявність Я-центрації у діяльності.

Система професійних уявлень майбутніх спеціальних психологів про особливості обраної професійної діяльності, а також про професійно важливі якості фахівця у галузі спеціальної психології переважно є несформованою або необ'єктивною через ряд чинників, а саме: стереотипний образ психолога, що виник як на основі особистого досвіду, так і в результаті отримання інформації з ЗМІ; незнання специфічних особливостей професійної діяльності та її фахових вимог тощо. В середньому лише у 20% студентів-психологів Інституту корекційної педагогіки та психології (далі – ІКПП) II курсу та у 40% майбутніх спеціальних психологів III курсу виявлено належний рівень сформованості уявлень про особливості професійної діяльності спеціального психолога. Слід зазначити, що протягом навчання ці професійні уявлення стають дещо об'єктивнішими, з'являється незначна диференціація професійної діяльності практичних і спеціальних психологів, але значна частина студентів старших курсів (приблизно 40%) відчувають труднощі у формулюванні завдань і проблем майбутньої професійної діяльності з надання психокорекційної підтримки дітям, що вказує на відсутність професійної ідентифікації.

Частина студентів-психологів ІКПП не відчуває задоволення від обраної професії (на II курсі цей показник досяг 23%, тоді як до IV курсу вже 34% майбутніх фахівців заперечили можливість повторного вибору професії спеціального психолога), приблизно у чверті студентів II-IV курсів протягом навчання формується невизначене ставлення до обраної професійної діяльності. Також у більшості студентів-спеціальних психологів виявлено відсутність чітких професійних планів, пов'язаних із наданням психологічної допомоги дітям з психофізичними вадами, а також неадекватну (приблизно у 50%

завищену і у 25% занижену) професійну самооцінку себе як спеціального психолога. Необхідно зазначити, що у майбутніх спеціальних психологів ІКПП кризовий момент у професійному становленні настає на третьому курсі, коли внаслідок зростання невдоволення або невизначеного ставлення до майбутньої професійної діяльності виникає загроза зниження професійних інтересів, професійних намірів, підвищення тривожності та невпевненості у собі тощо.

Наприкінці професійного навчання у ВНЗ тільки п'ята частина студентів-спеціальних психологів є професійно спрямованими на надання психологічної допомоги особам з порушеннями психофізичного розвитку.

Високий рівень сформованості професійної спрямованості на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами, який передбачає чітку гуманістичну спрямованість, сформовані професійні мотиви суспільної користі власної діяльності; добре розвинуті альтруїстичні тенденції, емпатійність в її активній формі (співпереживання), високий рівень комунікативної толерантності, реальний оптимізм; адекватну професійну самооцінку, яка формується на основі сформованих об'єктивних образів професії та особистості фахівця; високий рівень самоконтролю та саморегуляції, що відображаються у підвищеній стресостійкості та відповідальності за власну професійну діяльність, виявлено лише у 7% першокурсників, 21% студентів II курсу, 19% майбутніх спеціальних психологів III курсу та 28% студентів-чотирикурсників ІКПП.

Середній рівень сформованості професійної спрямованості на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами, який характеризується спрямованістю на сферу міжособистісного спілкування, переважанням пізнавальних професійних мотивів; наявністю альтруїстичних тенденцій, емпатійністю у формі співчуття, належним рівнем комунікативної толерантності, завищеною або заниженою професійною самооцінкою, яка формується на основі спрощених образів професії та особистості фахівця; необхідним рівнем стресостійкості та невизначеним ставленням до власного професійного майбутнього, продемонстрували 45% майбутніх спеціальних психологів I курсу; 51% студентів II курсу; у студентів-спеціальних психологів на III та IV курсах цей рівень виявлено у 49% та у 63% відповідно.

Низький рівень сформованості професійної спрямованості на корекційну підтримку дітей з вадами психофізичного розвитку, що виражається у переважанні утилітарних професійних мотивів, наявності Я-центрації, низькому рівні емпатійності, зниженій комунікативній толерантності; несформованості професійної самооцінки через хибні або бідні уявлення образів професії та особистості фахівця; схильності до фрустраційних тенденцій та відсутності бажання самореалізуватися в обраній професійній галузі, виявився у 48% студентів I курсу ІКПП, 28% майбутніх спеціальних психологів на II курсі, 32% молоді – на III курсі і 9% студентів-спеціальних психологів на IV курсі.

У динаміці розвитку професійної спрямованості майбутніх спеціальних психологів на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами в процесі

навчання у вищому навчальному закладі простежуються три етапи: адаптаційний, локально-професійний та системно-професійний.

Отримані результати показали, що професійна спрямованість майбутніх спеціальних психологів на адаптаційному етапі її розвитку (I курс – перша половина II курсу) характеризується певною несформованістю емотивно-гностичного компоненту, що виражається у низькій обізнаності з особливостями обраної професійної діяльності, з вимогами майбутньої професії до фахівця; у недостатньо розвинутих професійно важливих якостях; у відсутності психологічної готовності до взаємодії з дітьми, які мають психофізичні вади.

На локально-професійному етапі (друга половина II курсу – III курс) під час практичної взаємодії з дітьми, які мають психофізичні вади, у майбутніх фахівців спостерігаються проблеми вибору та перенесення теоретичних знань у практичну діяльність, які провокують зниження впевненості у власному потенціалі, страх у спілкуванні з такими дітьми. Увагу привертає, в першу чергу, регулятивний компонент професійної спрямованості студентів. Майбутні спеціальні психологи потребують допомоги в усвідомленні професійних намірів, перешкод професійного розвитку і чинників успішної професійної діяльності з надання корекційної підтримки дітям з обмеженими психофізичними можливостями.

На системно-професійному етапі (з IV курсу до завершення професійного навчання) виникають проблеми у розвитку мотиваційно-ціннісного компоненту професійної спрямованості майбутніх психологів IV курсу, що, в свою чергу, вимагає допомоги в усвідомленні студентами своєї професійної ідентифікації, її співвідношенні з характеристиками професійної спрямованості на корекційну підтримку дітей з порушеннями психофізичного розвитку; сприяння старшокурсникам в здійсненні ними вибору конкретної сфери психологічної діяльності, а також при прогнозуванні індивідуальної траєкторії професійного розвитку.

Аналіз отриманих результатів підтверджує актуальність впровадження у навчально-виховний процес системи психологічного забезпечення, орієнтованої на особливості кожного етапу розвитку професійної спрямованості майбутніх спеціальних психологів на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами, завданнями якої буде стимулювання розвитку професійної готовності до надання психокорекційної підтримки особам з обмеженими психофізичними можливостями та вчасне попередження професійної деформації для запобігання неефективній психологічній діяльності майбутнього фахівця у галузі спеціальної психології.

У третьому розділі – ”Психологічне забезпечення процесу формування професійної спрямованості майбутніх психологів на корекційну підтримку дітей з порушеннями психофізичного розвитку,, – висвітлено теоретико-

методологічні основи психологічного забезпечення процесу формування професійної спрямованості майбутнього психолога на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами. Описано організацію проведення роботи з розвитку професійної спрямованості майбутніх спеціальних психологів, розроблено методичний інструментарій та подано результати апробації.

В умовах реформування державної системи спеціальної освіти від інституалізації до інтеграції особливо відчувається практична та особистісна неготовність випускників до здійснення належної психокорекційної підтримки дітей з психофізичними вадами. Постає питання про спеціальну фахову підготовку, формування і розвиток певних професійно орієнтованих особистісних якостей, які б забезпечували повноцінність цього виду психокорекційної допомоги, чітко визнаючи необхідність кваліфікованої корекційної підтримки під час інклюзії дітей з обмеженими психофізичними можливостями у середовище однолітків з нормальним рівнем розвитку.

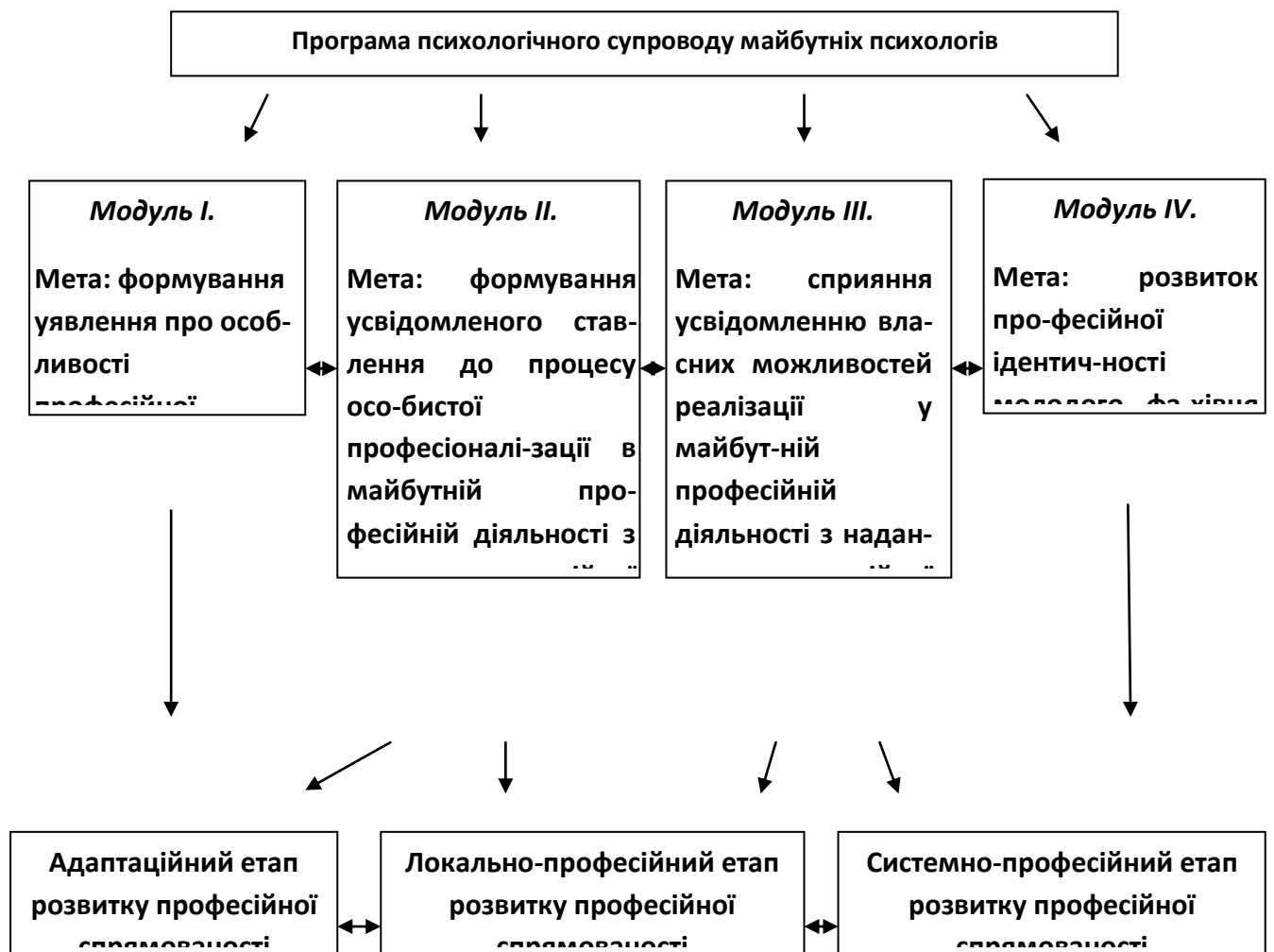
Дані, отримані шляхом теоретичного аналізу наукових першоджерел з проблем професійної спрямованості особистості, специфіки психологічної допомоги дітям з порушеннями психофізичного розвитку, а також результати емпіричного вивчення психологічних особливостей професійної спрямованості на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами і особливостей її формування у студентів-психологів довели необхідність цілеспрямованого впливу на процес професійного становлення майбутніх фахівців, починаючи з I курсу навчання. Розвиток професійної спрямованості спеціальних психологів на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами як провідної складової готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності залежить від дотримання таких умов: 1) єдність теоретичного і практичного підходів у вивченні медико-психологічних дисциплін, яка виявляється у збалансованості теоретичного і технологічного компонентів професійної підготовки майбутніх спеціальних психологів; 2) оптимізація процесу, змісту, форм і методів професійної підготовки; 3) впровадження у навчальний процес психологічного супроводу майбутніх спеціальних психологів, який включає розроблену систему тренінгових занять для студентів I-IV курсів, моделюючих структуру, зміст і технологію професійної діяльності з надання психокорекційної підтримки дітям з вадами психофізичного розвитку; 4) активізація практичної діяльності студентів, що передбачає реалізацію професійних знань і вмінь та особистісного потенціалу.

Розуміння професійної спрямованості як психологічної готовності особистості до обраної професійної діяльності, що виражається в пізнавальному інтересі, потребах, ціннісних орієнтаціях, переконаннях, світогляді, професійних намірах і професійних уявленнях, визначило основні цілі стратегії психологічного забезпечення процесу формування професійної спрямованості майбутніх спеціальних психологів: 1) допомогти студентам уточнити, конкретизувати і зробити більш реалістичними уявлення про

професійну діяльність і професійно-особистісні характеристики фахівця у галузі спеціальної психології; 2) сприяти усвідомленню студентами своїх професійних намірів і прагнень; 3) допомогти майбутнім спеціальним психологам виявити чинники власної придатності до обраної професійної діяльності, тобто виявити професійно важливі якості, проблемні зони розвитку і потенційні можливості.

З метою розвитку професійної спрямованості майбутніх спеціальних психологів на корекційну підтримку дітей нами розроблено програму психологічного забезпечення процесу формування професійної спрямованості майбутніх спеціальних психологів на всіх етапах навчання у вищому навчальному закладі, яка ґрунтується на характеристиці професійної діяльності спеціального психолога та на виділених етапах розвитку професійної спрямованості на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами (рис. 1).

З позицій психолого-педагогічного підходу дану програму можна вважати особистісно орієнтованою, оскільки вона передбачає тандем досвідченого фахівця як з групою студентів, так й індивідуально з кожним студентом, який має засвоїти запропонований досвід.

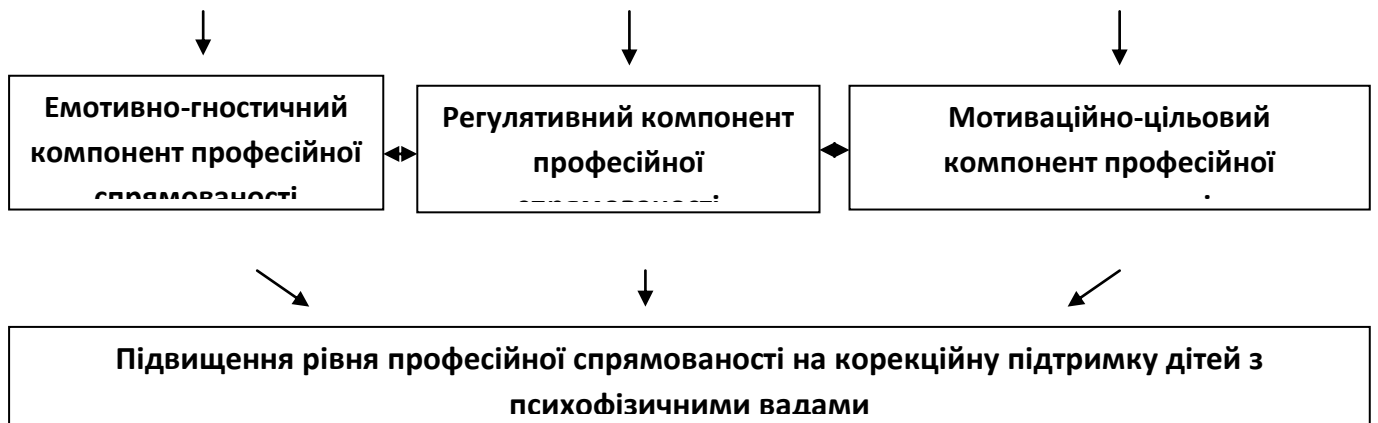

Рис. 1. Схема психологічного впливу на розвиток професійної спрямованості на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами

В основу програми покладено індивідуально-творчий підхід, який спрямований насамперед на перетворення свідомості та самосвідомості майбутнього фахівця, а також на перебудову його цінностей, переконань, ідеалів, які б сприяли самореалізації та самоактуалізації особистості майбутнього спеціального психолога, розвитку його креативності, рефлексії, індивідуального стилю діяльності тощо.

Розроблена програма психологічного забезпечення процесу формування професійної спрямованості майбутніх психологів на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами складається з наступних основних напрямків діяльності.

Психодіагностична діяльність: 1) діагностування індивідуально-психологічних і особистісно-професійних особливостей студентів; 2) вивчення професійної спрямованості особистості, з'ясування наявного рівня розвитку мотиваційної сфери, цільових установок, ціннісних орієнтацій, особистісної моделі розвитку професійної спрямованості студентів; 3) психологічне тестування з метою ефективного використання внутрішнього потенціалу особистості; 4) співбесіда за результатами тестування, обговорення результатів, складання висновків за результатами тестування; 5) повторне психологічне тестування у випадку несприятливого прогнозу.

Консультаційна діяльність: 1) розробка рекомендацій за результатами психодіагностичного тестування; 2) професійне консультування на основі даних психодіагностичного дослідження з метою підвищення рівня розвитку професійної спрямованості особистості на корекційну підтримку дітей з обмеженими психофізичними можливостями, ефективного використання потенціалу особистості; 3) індивідуальне консультування на основі особистих звернень, розробка індивідуальних моделей розвитку професійної спрямованості студентів-майбутніх психологів.

Навчально-корекційна діяльність: 1) проведення психологічної роботи зі зниження рівня тривожності, зняття надмірної нервово-психічної напруги, корекція негативних психічних станів; 2) розробка індивідуальної психокорекційної програми на основі особистих звернень студентів; 3) проведення заходів, які сприятимуть набуттю професійної ідентичності, навчанню студентів навичкам самокерування, саморегуляції, саморозвитку, самореалізації (тренінги, ділові ігри, круглі столи тощо).

Інформаційно-орієнтаційна діяльність: 1) розробка та поширення заходів, спрямованих на створення сприятливої соціально-психологічної та творчої атмосфери у академічній групі, на кафедрах, в Інституті в цілому; 2) проведення заходів (конференцій, семінарів та ін.) з висвітлення проблем у галузі спеціальної психології і корекційно-реабілітаційної допомоги дітям з психофізичними вадами; 3) спільна діяльність з органами студентського самоврядування з організації та проведення зустрічей з фахівцями освітньо-реабілітаційних закладів, що буде сприяти накопиченню досвіду та отриманню повного обсягу інформації про майбутню професійну діяльність з надання корекційної підтримки дітям з порушеннями психофізичного розвитку, розкриттю її перспектив, формуванню адекватного сприймання завдань майбутньої професії тощо.

Дана програма за формою організації є професійно-психологічним тренінгом особистісного росту та стимуляції розвитку професійної спрямованості на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами. Ми обрали дану стратегію, оскільки вона одночасно сприяє розвитку самосвідомості особистості, осмисленню системи цінностей, посиленню вмотивованості, вдосконаленню професійно важливих якостей та формуванню поведінкових особливостей, серед яких провідне місце займає вміння ефективно взаємодіяти з іншими людьми та встановлювати міцні міжособистісні контакти.

Структура програми передбачає поєднання теоретично-інформаційних занять та ігрових вправ з подальшим психологічним аналізом та інтерпретацією, під час проведення яких основний акцент було зроблено на їх професійно-психологічному спрямуванні, що дало можливість прогнозувати передбачувані зміни особистості (кількісні, якісні, структурні) та трансформувати суттєві компоненти діяльності у відповідні особистісні якості.

У результаті проведеної нами роботи з розвитку професійної спрямованості на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами суттєво підвищився рівень розвитку таких її важливих детермінант, як професійні уявлення про особливості діяльності спеціального психолога та вимоги цієї професії до особистості фахівця; об'єктивна професійна самооцінка себе як спеціального психолога; професійна ідентичність з суб'єктами майбутньої

професійної діяльності, а також емпатійність і толерантність до дітей з вадами психофізичного розвитку (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка розвитку детермінант професійної спрямованості майбутніх спеціальних психологів на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами у процесі реалізації програми психологічного супроводу

Детермінант и ПС		Професійні уявлення			Професійна самооцінка			Емпатія, толерантність		
		%	<i>t</i> - критері й	Рівень значущос- -ті	%	<i>t</i> - критері й	Рівень значущос- -ті	%	<i>t</i> - критері й	Рівень значущос- -ті
I курс	до	11	- 7,25	0,000**	10	- 2,60	0,010*	46	8,69	0,000**
	після	25		** p≤0,001	24		* p≤0,05	51		** p≤0,001
II курс	до	28	- 8,66	0,000**	18	- 2,04	0,047*	49	14,78	0,000**
	після	48		** p≤0,001	29		* p≤0,05	56		** p≤0,001
III курс	до	46	- 7,67	0,000**	21	- 2,37	0,023*	52	2,43	0,020*
	після	64		** p≤0,001	37		* p≤0,05	64		* p≤0,05
IV курс	до	67	- 2,30	0,032*	41	- 2,19	0,041*	67	10,3	0,000**
	після	79		* p≤0,05	59		* p≤0,05	73		** p≤0,001

Орієнтація на отримані дані використаних методів і методик, які статистично виявилися значуще відмінними, а також на критерії задоволення студентів участю в програмі, підвищення ефективності процесу проходження практики і підвищення інтересу студентів як до занять, так і до майбутньої професійної діяльності з надання корекційної підтримки дітям з психофізичними особливостями, дала нам можливість вважати результати апробації програми позитивними.

ВИСНОВКИ

Визначення теоретичних засад професійної спрямованості особистості та якісний аналіз результатів проведеного емпіричного дослідження психологічних особливостей професійної спрямованості майбутніх психологів на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами дали змогу сформулювати такі висновки:

1. Спрямованість особистості виступає основною та багатогранною структурою особистості, яка обумовлює її індивідуальність і своєрідність; виступає джерелом активності; об'єднує ті внутрішні психологічні умови, які детермінують соціальну активність людини, і нерозривно пов'язана з участю

людини в соціальних процесах. Професійна спрямованість розглядається як системне поняття, як прояв загальної спрямованості особистості у діяльності.

2. Під професійною спрямованістю слід розуміти психологічну готовність особистості до обраної професійної діяльності, що виражається в пізнавальному інтересі, ціннісних орієнтаціях, переконаннях, світогляді, професійних намірах і професійних уявленнях. Структура професійної спрямованості представлена як поєднання мотиваційно-цільового; емотивно-гностичного та регулятивного компонентів.

В залежності від ступеня відповідності домінуючого мотиву привабливості професії її об'єктивному змісту ми розрізняємо три рівні сформованості професійної спрямованості: високий, середній і низький. Враховуючи трикомпонентність структури професійної спрямованості на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами, слід зазначити, що усі компоненти професійної спрямованості майбутніх психологів також можуть знаходитися на різному рівні сформованості.

3. Встановлено, що психологічними особливостями професійної спрямованості майбутніх спеціальних психологів, які характеризують високий рівень її сформованості, є чітка гуманістична спрямованість, сформовані професійні мотиви суспільної користі власної діяльності; добре розвинуті альтруїстичні тенденції, емпатійність в її активній формі (співпереживання), високий рівень комунікативної толерантності, реальний оптимізм; адекватна професійна самооцінка, яка формується на основі наявного об'єктивного образу професії та особистості фахівця; високий рівень самоконтролю та саморегуляції, що відображаються у підвищеній стресостійкості та відповідальності за власну професійну діяльність. У ході дослідження високий рівень сформованості професійної спрямованості на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами виявлено у 7% першокурсників, 21% студентів II курсу, 19% майбутніх спеціальних психологів III курсу та 28% студентів-чотирикурсників ІКПП.

4. У динаміці розвитку професійної спрямованості майбутніх спеціальних психологів на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами в процесі навчання у вищому навчальному закладі нами виділено три етапи: адаптаційний, локально-професійний та системно-професійний, на кожному з яких виникають певні проблеми у процесі розвитку професійної спрямованості студентів. На адаптаційному етапі розвитку професійна спрямованість майбутніх спеціальних психологів характеризується певною несформованістю емотивно-гностичного компоненту (спостерігається низька обізнаність з особливостями обраної професії; недостатньо розвинуті професійно важливі якості; відсутність психологічної готовності до взаємодії з дітьми, які мають психофізичні вади). На локально-професійному етапі спостерігаються проблеми у формуванні регулятивного компоненту професійної спрямованості студентів (несформоване вміння вибору та перенесення теоретичних знань у практичну

діяльність провокує зниження впевненості у власному потенціалі, страх у спілкуванні з дітьми тощо). На системно-професійному етапі виникають проблеми у розвитку мотиваційно-цільового компоненту професійної спрямованості майбутніх психологів (неповне усвідомлення власної професійної ідентифікації, її невідповідність характеристикам професійної спрямованості на корекційну підтримку дітей з порушеннями психофізичного розвитку; несформованість вміння прогнозувати індивідуальну траєкторію професійного розвитку та ін.).

5. З метою підвищення рівня професійної спрямованості майбутніх фахівців у галузі спеціальної психології на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами розроблено та обґрунтовано програму психологічного забезпечення процесу формування професійної спрямованості студентів-психологів на всіх етапах навчання у вищому навчальному закладі. Дана програма за формою організації є соціально-психологічним тренінгом особистісного зростання спеціальних психологів, в структурі якого виділяються чотири модулі, кожен з яких має чітко визначену мету і відповідає етапам розвитку професійної спрямованості майбутніх психологів на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами.

На основі отриманих результатів дослідження можна вважати, що вихідна методологія правильна, поставлені завдання реалізовані, мету досягнуто, ефективність запропонованих методичних рекомендацій доведено.

Перспективи дослідження полягають у подальшому вивченні ефективності психокорекційної підтримки дітей з психофізичними вадами у межах професійної діяльності фахівців-спеціальних психологів, які приймали участь у соціально-психологічному тренінгу особистісного зростання під час навчання у ВНЗ.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ РОБІТ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Афузова Г. В. Методичні рекомендації щодо підвищення рівня професійної спрямованості майбутніх психологів на корекційну підтримку дітей з порушеннями психофізичного розвитку / Г. В. Афузова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – №13. – С. 164 - 167.
2. Афузова Г. В. Об'єктивне уявлення про майбутню професійну діяльність як запорука адекватної професійної спрямованості студентів-спеціальних психологів / Г. В. Афузова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія : зб. наук. праць: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. „Тенденції розвитку корекційної освіти в Україні”. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – №11. – С. 262 - 264.
3. Афузова Г. В. Професійна спрямованість як умова психологічного впливу на професійне становлення майбутніх вчителів спеціальних загальноосвітніх

- закладів / Г. В. Афузова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – №9. – С. 3 - 5.
4. Афузова Г. В. Розвиток професійно-пізнавальної потреби як основа професійної спрямованості студентів / Г. В. Афузова // зб. наук. праць Кам'янець-Подільського державного університету / За ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Кам'янець-Подільський : ПП В. С. Мошинський, 2006. – Вип. VI. – С. 3 - 6. (Серія «Соціально-педагогічна»).
5. Афузова Г. В. Розвиток спеціальної психології в незалежній Україні / З. В. Огороднійчук, Г. В. Афузова // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія : зб. наук. праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – №9. – С. 198 - 203.
6. Афузова Г. В. Навчально-методичний комплекс фахової підготовки бакалаврів спеціальності 6.030102 Психологія (спеціальна, медична) / [Л. М. Руденко, Г. В. Афузова, В. І. Кротенко та ін.] ; за ред. Л. М. Руденко. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – С. 184 - 206 («Психологічна реабілітація», «Профорієнтація та профвідбір»).
7. Афузова Г. В. Психологічні особливості професійної спрямованості майбутніх психологів на корекційну підтримку дітей з вадами психофізичного розвитку / Г. В. Афузова // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету : матеріали звіт.-наук. конф. викладачів університету, 5–6 лют. 2009 р. / [уклад. Г. І. Волинка, О. В. Уваркіна, О. П. Симоненко, О. П. Ємельянова]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – С. 8 - 12.
8. Афузова Г. В. Розвиток професійної спрямованості майбутніх психологів на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами: методичний аспект / Г. В. Афузова // Смысловий простір та розвиток особистості : матеріали Всеукр. наук. конф., 15–16 трав. 2009 р. – Донецьк : ДІПіП, 2009. – С. 17 - 20.
9. Афузова Г. Професійна спрямованість як запорука високої кваліфікації майбутнього фахівця / Г. Афузова, Л. Михайлюк // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість : матеріали X Всеукр. наук.-практ. конф., 16–17 трав. 2007 р. – У 6-ти т. / редкол.: Тимошенко І. І. (відп. ред.) та ін. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2007. – Т.4. – С. 10 - 12.

АНОТАЦІЇ

Афузова Г.В. Психологічні особливості професійної спрямованості майбутнього психолога на корекційну підтримку дітей з психофізичними вадами. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.08 – спеціальна психологія. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2010.

Дисертаційне дослідження присвячено проблемі психологічної готовності майбутніх психологів до надання корекційної підтримки дітям з обмеженими психофізичними можливостями. У роботі з'ясовано ступінь розробки даної

проблеми у психолого-педагогічній літературі; досліджено сутність, структуру та рівні розвитку професійної спрямованості особистості; зміст корекційної підтримки в контексті психологічної допомоги дітям з психофізичними вадами. Визначено психологічні особливості професійної спрямованості майбутніх фахівців у галузі спеціальної психології та етапи її розвитку протягом професійного навчання. Розроблено та обґрунтовано зміст, форми і методи психологічного забезпечення процесу формування професійної спрямованості майбутніх психологів на корекційну підтримку дітей з порушеннями психофізичного розвитку.

Ключові слова: професійна спрямованість, корекційна підтримка, діти з психофізичними вадами, майбутні психологи, психологічний супровід.

Афузова А.В. Психологические особенности профессиональной направленности будущего психолога на коррекционную поддержку детей с психофизическими нарушениями. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата психологических наук по специальности 19.00.08 – специальная психология. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2010.

Диссертационное исследование посвящено проблеме психологической готовности будущих психологов к коррекционной поддержке детей с ограниченными психофизическими возможностями.

В работе осуществлен теоретический анализ сущности, структуры и уровней развития профессиональной направленности, а также содержание коррекционной поддержки в контексте психологической помощи детям с психофизическими нарушениями. В результате анализа выделены структурные компоненты профессиональной направленности, на основе которых определены основные детерминанты профессиональной направленности на коррекционную поддержку лиц с нарушениями психофизического развития.

Исследуя проблему профессиональной направленности на коррекционную поддержку лиц с нарушениями психофизического развития, было выделено три уровня ее сформированности у студентов. Высокий уровень профессиональной направленности характеризуется четкой гуманистической направленностью, сформированными профессиональными мотивами общественной пользы собственной деятельности, хорошо развитыми альтруистическими тенденциями, эмпатийностью в ее активной форме (сопереживание), высоким уровнем коммуникативной толерантности, реальным оптимизмом, адекватной профессиональной самооценкой, которая развивается на основе сформированных объективных образов профессии и личности специалиста; высоким уровнем самоконтроля и саморегуляции, который выступает показателем повышенной стрессоустойчивости и ответственности за свою профессиональную деятельность.

Ведущими характеристиками среднего уровня профессиональной направленности будущих психологов на коррекционную поддержку лиц с нарушениями психофизического развития выступают направленность на сферу межличностного общения, преобладание познавательных профессиональных мотивов, альтруистические тенденции, эмпатийность в форме сочувствия, достаточный уровень коммуникативной толерантности; завышенная или заниженная профессиональная самооценка, которая формируется на основе упрощенных образов будущей профессии и личности специалиста; необходимый уровень стрессоустойчивости, а также неопределенное отношение к собственному профессиональному будущему.

Низкий уровень профессиональной направленности на коррекционную поддержку лиц с нарушениями психофизического развития выражается в преобладании утилитарных профессиональных мотивов, наличии Я-центрации, низком уровне эмпатийности, пониженной коммуникативной толерантности, несформированности профессиональной самооценки из-за ошибочных или бедных представлений образов будущей профессии и личности специалиста, склонности к фрустрационным тенденциям и отсутствию желания самореализоваться в выбранной профессиональной деятельности.

В результате проведенного эмпирического исследования психологических особенностей профессиональной направленности будущих специальных психологов на коррекционную поддержку детей с психофизическими нарушениями установлено, что в своем развитии в период профессионального обучения данное психологическое качество проходит три этапа, на которых возникают определённые проблемы в развитии структурных компонентов профессиональной направленности студентов: на адаптационном этапе наблюдается несформированность эмотивно-гностического компонента профессиональной направленности, на локально-профессиональном этапе – нарушения в рамках её регулятивного компонента; системно-профессиональный этап характеризуется нарушениями мотивационно-ценностного компонента профессиональной направленности.

Опираясь на полученные результаты, разработаны методические рекомендации относительно психологической помощи будущим специалистам в области специальной психологии в развитии их профессиональной направленности на коррекционную поддержку детей с психофизическими нарушениями на всех этапах вузовского обучения. Данные рекомендации представлены в виде программы психологического обеспечения процесса формирования профессиональной направленности будущих психологов на коррекционную поддержку детей с нарушениями психофизического развития,

которая организационно является социально-психологическим тренингом личностного роста и состоит из четырёх модулей, каждый из которых имеет четко определённую цель и отвечает этапам развития профессиональной направленности.

Ключевые слова: профессиональная направленность, коррекционная поддержка, дети с психофизическими нарушениями, будущие психологи, психологическое обеспечение.

Afuzova G.V. The psychological features of the professional orientation of a future psychologist on the corrective support children with the psycho-physical disorders. – Manuscript.

The dissertation on taking the scientific degree of candidate of psychological sciences in speciality 19.00.08 – the special psychology. – M.P. Dragomanov National Pedagogical University. – Kyiv, 2010.

The dissertation research is dedicated to the problem of psychological readiness of the future psychologist for giving the corrective support to the children with the limited psycho-physical abilities. During the research the degree of development of this problem is found out in psychological pedagogical literature; the essence, the structure and levels of development of professional orientation of personality are researched; the matter of corrective support in the context of psychological help to the children with psycho-physical disorders. The psychological features of professional orientation of the future specialists are determined in the branch of the special psychology and the stages of its development during professional studies. The methodical recommendations are developed and based as for the increasing of the level of the professional orientation on the corrective support of children with the violations of psycho-physical development, which are given as a program of the psychological accompaniment.

Keywords: the professional orientation, the corrective support, children with psycho-physical disorders, the future psychologists, the psychological accompaniment.